

ΕΝΑ

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

ΕΛΛΑΔΑ, ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

Βύρων Κοτζαμάνης,
Καθηγητής Δημογραφίας, Επιστ. υπεύθυνος του Ερευνητικού Προγράμματος
(ΕΛ.ΙΔ.ΕΚ) «Δημογραφικά Προτάγματα στην Έρευνα και Πρακτική στην Ελλάδα»
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

ΕΝΑ

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

ΕΛΛΑΔΑ, ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

Βύρων Κοτζαμάνης,

Καθηγητής Δημογραφίας, Επιστ. υπεύθυνος του Ερευνητικού Προγράμματος
(ΕΛ.ΙΔ.ΕΚ) «Δημογραφικά Προτάγματα στην Έρευνα και Πρακτική στην Ελλάδα»
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Φεβρουάριος 2024

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Ελλάδα καλείται να αντιμετωπίσει άμεσα, εκτός των άλλων- και σημαντικές δημογραφικές προκλήσεις. Ένας δημόσιος διάλογος όχι μόνον για τις αιτίες και τις επιπτώσεις των δημογραφικών μας εξελίξεων αλλά και για τις απαιτούμενες προσαρμογές σε αυτές έχει ήδη ξεκινήσει και στη χώρα μας καθώς αρχίζουμε, έστω και καθυστερημένα, να συνειδητοποιούμε προοδευτικά ότι η Δημογραφία αποτελεί καθοριστικό παράγοντα που δεν έχουμε πλέον την πολυτέλεια να υποτιμούμε με αποτέλεσμα το «δημογραφικό» να αναδεικνύεται ως ένα από τα ζητήματα που πρέπει να αντιμετωπισθούν άμεσα. Τις προκλήσεις του καλούνται να αντιμετωπίσουν ιδιαίτερα οι έχοντες την ευθύνη σχεδιασμού και λήψης αποφάσεων σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο οι οποίοι οφείλουν αφενός μεν να θεωρήσουν ως δεδομένες κάποιες μη αναστρέψιμες τις αμέσως επόμενες δεκαετίες δημογραφικές τάσεις, να εκτιμήσουν τις επιπτώσεις τους και να τις λάβουν υπόψη αφετέρου δε, να λάβουν από τώρα τα προσήκοντα μέτρα για την μεσο-μακροπρόθεσμα αναστροφή τους.

Λέξεις κλειδιά: Ελλάδα, δημογραφία, εξελίξεις, προοπτικές, προκλήσεις

Greece, demographic challenges

ABSTRACT

Greece today faces significant demographic challenges. A public dialogue concerning the causes and consequences of demographic developments and their necessary adjustments has already begun as we start, albeit belatedly, to gradually realize that Demography is a decisive factor that we can no longer afford to underestimate. These challenges must be faced by those responsible for planning and decision-making at the national and regional level, who must, on the one hand, take for granted specific demographic trends that are irreversible, assess their impact and take them into account, and, on the other hand, take appropriate measures to reverse them in the medium to long term.

Keywords: Greece, demography, prospects, challenges

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Ελλάδα σήμερα δημογραφικά, διαφέρει σημαντικά από αυτήν της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου. Ο πληθυσμός μας έχει αυξηθεί κατά 3 εκατομμύρια από 1951, ζούμε πολύ περισσότερα χρόνια, είμαστε πολύ πιο «γερασμένοι», κάνουμε λιγότερα παιδιά και λιγότερους γάμους, έχουμε πολύ περισσότερους θανάτους, τα φυσικά μας ισοζύγια είναι αρνητικά, χωρίζουμε πιο εύκολα, ζούμε κυρίως σε αστικά κέντρα, ενώ ταυτόχρονα ο πληθυσμός μας από σχετικά «εθνικά ομοιογενής» συμπεριλαμβάνει σήμερα 800.000 περίπου αλλοδαπούς που ζουν μόνιμα στη χώρα μας (Πίνακας 1). Οι επιπτώσεις των προαναφερθεισών -αλλά και των μελλοντικά αναμενόμενων- αλλαγών είναι πολλαπλές, και, τα πολιτικά κόμματα, οι κοινωνικοί, επαγγελματικοί και επιστημονικοί φορείς, καθώς και η κοινή γνώμη δείχνουν ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον τόσο για τις τρέχουσες εξελίξεις όσο και για τη μελλοντική δημογραφική πορεία της χώρας μας. Αρχίζουμε, έτσι, έστω και καθυστερημένα, να συνειδητοποιούμε προοδευτικά ότι η Δημογραφία αποτελεί παράγοντα που δεν έχουμε πλέον την πολυτέλεια να υποτιμούμε, και το «δημογραφικό» αναδεικνύεται ως ένα από τα ζητήματα που πρέπει να αντιμετωπισθούν άμεσα, με στόχο την ανακοπή των υφιστάμενων τάσεων και την άμβλυνση των αρνητικών επιπτώσεών τους (ιδίως αυτών που απορρέουν από τη δημογραφική γήρανση).

Πίνακας 1. Ελλάδα, δημογραφικές μεταβολές ανάμεσα στο 1951 και το 2021

	1951	2021	Διαφορές 2021- 1951	1951	2021	Διαφορές 2021- 1951	
Συνολικός πληθυσμός (εκατ.)	7,63	10,67	3,04	ΓΕΝΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΙ			
Αστικός πληθυσμός (%)	38	76	X 2	Γεννήσεις (.000)	155,5	84,7** (85,0***)	-70,8
0-14 ετών (εκατ.)	2,16	1,52	-0,64	Θάνατοι (.000)	57,5	130,7** (143,50***)	+73,2
0-19 ετών(εκατ.)	2,95	2,06	-0,89	Γεννήσεις –Θάνατοι (000)	98	-46** (-58,5***)	
15-44 ετών (εκατ.)	3,64	3,75	0,11	Γεννήσεις εκτός γάμου και συμφώνου, % του συνόλου	1	9,2	+8,2
45-64 ετών (εκατ.)	1,32	3,01	1,69	ΓΑΜΟΙ (ΓΥΝΑΙΚΩΝ)- ΓΑΜΗΛΙΟΤΗΤΑ- ΣΥΜΒΙΩΣΗ-ΔΙΑΖΥΓΙΑ			
15-64 ετών (εκατ.)	4,95	6,76	1,81	Όλοι οι γάμοι μονίμων κατοίκων (μέσοι όροι, 1956-59 & 2016-19) –χιλ.	67	43	-
20-64 ετών (εκατ.)	4,16	6,22	2,06	Πρώτοι γάμοι μονίμων κατοίκων (μέσοι όροι, 1956-59 & 2016-19) –χιλ.	64	38	-26
65 ετών και άνω (εκατ.)	0,52	2,41	1,89	Θρησκευτικοί (%)	42,6
85 ετών και άνω (εκατ.)	0,03	0,39	0,36	Σύμφωνα συμβίωσης (χιλ)	...	11,5
ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΚΑΤΑΝΟΜΗ				Διαζύγια (μέσοι όροι, 1957-59 & 2018-20) –χιλ.	2,7	12,3	+9,6
0-14 ετών (%)	28,3	14,1	-14,2	Ποσοστό γυναικών που δεν παντρεύτηκαν, γενεά 1940		10	
0-19 ετών (%)	38,6	19,2	-19,4	Ποσοστό γυναικών που δεν παντρεύτηκαν, γενεά 1950		5	
15-44 ετών (%)	47,6	35	-12,6	Ποσοστό γυναικών που δεν παντρεύτηκαν, γενεά 1960		6	
45-64 ετών (%)	17,2	28,1	10,9	Ποσοστό γυναικών που δεν παντρεύτηκαν, γενεά 1980		26*	
15-64 ετών (%)	64,9	63,1	-1,8	ΘΝΗΣΙΜΟΤΗΤΑ			
20-64 ετών (%)	54,5	58	3,5	Μέση προσδοκώμενη ζωή στη γέννηση/ Άνδρες (έτη)	63,4	79,2***	+15,8
65 ετών + (%)	6,8	22,6	15,8	Μέση προσδοκώμενη ζωή στη γέννηση/ Γυναίκες (έτη)	66,7	84,2***	+17,5
85 ετών + (%)	0,4	3,6	3,2	Μέση προσδοκώμενη ζωή στα 65 /Άνδρες (έτη)	13	19,0***	+6
88+/65+ (%)	5,9	16	10,1	Μέση προσδοκώμενη ζωή 65/Γυναίκες (έτη)	14	21,7***	+7,7
ΜΕΤΑΒΟΛΗΜΕ ΒΑΣΗ 100 ΤΟ 1951				ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑ			
Συνολικός πληθυσμός	100	141	140	Μέσος αριθμός παιδιών γυναίκα/γενεά 1940		2,12	
0-14 ετών	100	71	70	Μέσος αριθμός παιδιών γυναίκα/γενεά 1950		2,04	
0-19 ετών	100	71	70	Μέσος αριθμός παιδιών γυναίκα/γενεά 1960		1,94	
15-44 ετών	100	105	103	Μέσος αριθμός παιδιών γυναίκα/ γενεά 1980		1,53*	
45-64 ετών	100	227	228	Μέση ηλικία στην απόκτηση των παιδιών/γενεά 1940		27,9	
15 -64 ετών	100	137	137	Μέση ηλικία στην απόκτηση των παιδιών/γενεά 1950		26,3	
20-64 ετών	100	151	150	Μέση ηλικία στην απόκτηση των παιδιών/γενεά 1960		26,1	
65 ετών +	100	460	463	Μέση ηλικία στην απόκτηση των παιδιών/γενεά 1980		30,9*	
85 ετών +	100	1267	1300	Γυναίκες γεννηθείσες το 1940 χωρίς παιδιά (%)		14	
ΜΕΣΗ /ΔΑΜΕΣΗ ΗΛΙΚΙΑ (έτη)				Γυναίκες γεννηθείσες το 1950 χωρίς παιδιά (%)		8	
Μέση συνολικού πληθυσμού	30	44,7	14,7	Γυναίκες γεννηθείσες το 1960 χωρίς παιδιά (%)		12	
Μέση 15-64 ετών	35,2	41,6	6,4	Γυναίκες γεννηθείσες το 1980 χωρίς παιδιά (%)		23*	
Διάμεση	26	45,2	19,2	Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2023 και ίδιοι υπολογισμοί *Εκτίμηση ** 2020 ***2019			

2. Ο πληθυσμός της Ελλάδας, χθες και σήμερα

Οι εξελίξεις των βασικών δημογραφικών συνιστωσών μετά το 1950 σε συνδυασμό με το μεταπολεμικό μοντέλο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης της χώρας μας επηρέασαν σημαντικά το μέγεθος και τις ηλικιακές του δομές του πληθυσμού μας καθώς και την κατανομή του στον χώρο. Είχαν δε σαν αποτέλεσμα:

1. Μια υπερσυγκέντρωση του πληθυσμού σε ένα εξαιρετικά περιορισμένο τμήμα της χώρας μας, καθώς ένας στους δύο κατοίκους της διαμένει στο 4% της συνολικής της επιφάνειας (και δύο στους τρεις στο 6,5%), ενώ σχεδόν τρεις στους τέσσερις ζουν πλέον στις δύο μεγάλες μητροπολιτικές περιοχές (Αθηνών και Θεσσαλονίκης), σε μια δεκάδα μεγάλων αστικών κέντρων και στην άμεση περιφέρειά τους ενώ 76 στα 100 άτομα διαμένουν πλέον σε αστικά κέντρα (μόλις 36 το 1951). Η υπερσυγκέντρωση αυτή, αποτέλεσμα του μεταπολεμικού μοντέλου ανάπτυξης, οδήγησε στην εγκατάλειψη ενός μεγάλου τμήματος της περιφέρειας, και, σε συνδυασμό με την έντονα διαφοροποιημένη χωρικά δημογραφικά γήρανση, υποθηκεύει την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της χώρας μας και την εδαφική της συνοχή.

2. Μια έντονη εσωτερική κινητικότητα που οδήγησε στην εγκατάλειψη ενός μεγάλου τμήματος της υπαίθρου. Η κινητικότητα αυτή, ιδιαίτερα έντονη τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, χαρακτηρίζεται από μετακινήσεις από ορεινές-ημιορεινές περιοχές σε πεδινές και από αγροτικές σε αστικές, ως και από μικρότερα αστικά κέντρα σε μεγαλύτερα. Μετά το 1990, η έλξη της πρωτεύουσας και της Θεσσαλονίκης απόκτησε μεν προοδευτικά, ενισχύθηκε όμως αυτή των μεγάλων περιφερειακών αστικών κέντρων, ενώ μετά την ανάδυση της οικονομικής κρίσης η φορά των μετακινήσεων αλλάζει: η συρρίκνωση εισοδημάτων και συντάξεων και η υψηλή ανεργία υποχρέωσαν κάποιες ομάδες να εγκαταλείψουν τα μεγάλα αστικά κέντρα-ιδίως τα δύο μεγαλύτερα από αυτά- και να εγκατασταθούν στην ηπειρωτική ενδοχώρα. Ωστόσο, ακόμη και αν οι πρόσφατες αυτές τάσεις ενισχυθούν με κάποια μέτρα (για παράδειγμα, ενίσχυση νέων για εγκατάσταση και δραστηριοποίησή τους στην ύπαιθρο χώρα), δεν πρόκειται να αλλάξουν ριζικά τον πληθυσμιακό χάρτη της Ελλάδας τις αμέσως επόμενες δεκαετίες.

3. Την μαζική μετανάστευση των Ελλήνων τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, την αντιστροφή των ρευμάτων στην συνέχεια (παλινόστηση και είσοδος οικονομικών μεταναστών στη χώρα μας μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 2000) και την ανάδυση μετά το 2010 ενός νέου μαζικού κύματος φυγής.

4. Την ιδιαίτερα χαμηλή γεννητικότητα/γονιμότητα, ήτοι έναν περιορισμένο και μειούμενο αριθμό γεννήσεων, χαμηλούς δείκτες ετήσιας γονιμότητας τα τελευταία 35 χρόνια (<1,5 παιδιά/γυναίκα) και μια συνεχή μείωση του αριθμού των παιδιών που αποκτούν οι μετά το 1960 γενεές.

5. Την προβληματική εξέλιξη του προσδόκιμου ζωής στη γέννηση. Ειδικότερα από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 καταγράφεται μια επιβράδυνση των κερδών του προσδόκιμου ζωής στη χώρα μας. Αν και η επιβράδυνση αυτή δεν αφορά μόνον την Ελλάδα, οι ρυθμοί αύξησης του δείκτη είναι βραδύτεροι στη χώρα μας σε σχέση με όλες τις άλλες χώρες που αποτελούσαν την Ευρωπαϊκή Ένωση μέχρι το 2003 με αποτέλεσμα να έχουμε χάσει τη σχετικά προνομακική θέση που είχαμε στην Ε.Ε στα μέσα της δεκαετίας του 1990. Η πιο αργή αύξηση την περίοδο 1995-2019 οφείλεται, κυρίως, στη λιγότερο αποτελεσματική αντιμετώπιση συγκριτικά με τις χώρες αυτές των δύο μεγάλων ομάδων αιτιών θανάτου (παθήσεις του κυκλοφορικού συστήματος και καρκίνοι) που θίγουν τις ώριμες και μεγάλες ηλικίες. Έτσι, οι αδυναμίες και ελλείψεις του δημόσιου συστήματος υγείας -ενός συστήματος που συνεχίζει να βασίζεται κυρίως στη νοσοκομειακή και στην εξειδικευμένη ιατρική περίθαλψη σε βάρος της ολοκληρωμένης πρωτοβάθμιας φροντίδας- αποτυπώνονται πλέον και στην εξέλιξη των δεικτών θνησιμότητας στη χώρα μας.

6. Τα αρνητικά φυσικά ισοζύγια (γεννήσεις-θάνατοι) μετά το 2010 καθώς την περίοδο 2011-2021 είχαμε 324 χιλιάδες περισσότερους θανάτους από γεννήσεις. Τα φυσικά αυτά ισοζύγια θα ήταν ακόμη πιο αρνητικά χωρίς τους αλλοδαπούς (η ζυγαριά γεννήσεις-θάνατοι την ίδια περίοδο ήταν αρνητική κατά 443 χιλ. στους Έλληνες υπηκόους).

7. Τη μείωση του συνολικού πληθυσμού που έχει αρχίσει ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 2010. Η μείωση αυτή που για την δωδεκαετία 2011-2022 εκτιμάται σε 700 περίπου χιλιάδες (380 χιλ. το αρνητικό φυσικό ισοζύγιο και 320 χιλ. το αρνητικό μεταναστευτικό ισοζύγιο δεν αφορά όλες τις χωρικές ενότητες της χώρας μας, καθώς καταγράφονται ανάμεσα στις δυο τελευταίες απογραφές (2011 και 2021) σημαντικές διαφοροποιήσεις από τον μέσο εθνικό όρο.

8. Την υψηλή, έντονα διαφοροποιημένη χωρικά και μη αναστρέψιμη δημογραφική γήρανση, τη συνεχιζόμενη δηλ. αύξηση τόσο του πλήθους όσο του ποσοστού στον πληθυσμού των άνω των 65 ετών (22,5% σήμερα, < 7% το 1951) και την ακόμη ταχύτερη αύξηση του ποσοστού των άνω των 85 ετών (3,6 % του συνολικού πληθυσμού το 2021, μόλις 0,03% το 1951). Η χώρα μας συγκαταλέγεται έτσι σήμερα στις πλέον γερασμένες χώρες της ΕΕ με μια διάμεση ηλικία που εγγίζει τα 46 έτη. Κάτω όμως από τους μέσους εθνικούς όρους υποκρύπτονται πολύ σημαντικές διαφοροποιήσεις σε χαμηλότερα επίπεδα (Περιφερειακές Ενότητες και Δήμους).

9. Τις ταχύτερες αλλαγές της δομής και σύνθεσης των νοικοκυριών των 65 ετών και άνω. Οι μεταβολές της πορείας των βασικών δημογραφικών συνιστωσών των τελευταίων δεκαετιών επηρεάζουν ήδη -και θα συνεχίσουν να το πράττουν- εκτός των άλλων και τη δομή και σύνθεση των νοικοκυριών των ηλικιωμένων στο μέλλον. Έτσι το «στενό» οικογενειακό περιβάλλον των 65+ που έχουν γεννηθεί μετά το 1975 θα αποτελείται όλο και από λιγότερα άτομα σε σύγκριση με το αντίστοιχο αυτών που έχουν γεννηθεί τις προηγούμενες δεκαετίες και ένα όλο και μεγαλύτερο τμήμα των μετά το 1975 γενεών, όταν φθάσουν στα 65 τους (>90% έναντι του 75% όσων γεννήθηκαν προπολεμικά) με προσδόκιμο ζωής που θα υπερβαίνει τα 25 έτη, θα είναι μόνοι. Αλλά ακόμη και όσοι θα έχουν κάποιους στο στενό οικογενειακό τους περιβάλλον, το πλήθος τους θα είναι πολύ μικρότερο συγκρινόμενο με αυτό που είχαν γύρω τους οι προηγούμενες γενεές. Έτσι, ακόμη κι αν υποθέσουμε ότι οι υπάρχοντες οικογενειακοί δεσμοί δεν ατονήσουν τις αμέσως επόμενες δεκαετίες και με δεδομένο ότι σήμερα η οικογένεια υποκαθιστά σε μεγάλο βαθμό το κράτος πρόνοιας, το διακύβευμα είναι προφανές.

Θνησιμότητα, γονιμότητα, εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση τις τελευταίες δεκαετίες διαμορφώσαν το σημερινό δημογραφικό τοπίο στη χώρα μας. Σε εθνικό επίπεδο η συζήτηση επικεντρώνεται κυρίως στη γήρανση του πληθυσμού και στην χαμηλή γεννητικότητα/γονιμότητά του ως και στις άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις τους. Η άνιση κατανομή του πληθυσμού στον χώρο, αποτέλεσμα της διαφοροποιημένης την ίδια περίοδο συχνά πορείας των τεσσάρων προαναφερθέντων βασικών συντελεστών, πορεία που οδήγησε όχι μόνον στη έντονη αυτή ανισοκατανομή αλλά και, εκτός των άλλων, και στις έντονα διαφοροποιημένες σήμερα ηλικιακές δομές σε χαμηλότερα του εθνικού επίπεδα (βλέπε γήρανση) ελάχιστα συζητείται. Τα πρόσφατα δημοσιοποιηθέντα (προσωρινά) δεδομένα της απογραφής του 2021 αποτύπωσαν απλώς κάποιες από τις επιπτώσεις

του διαφοροποιημένου παιγνίου των δημογραφικών συνιστωσών των τελευταίων δεκαετιών σε «χαμηλά» διοικητικά επίπεδα προκαλώντας κάποιες ανησυχίες. Η εικόνα που μας δίνει η απογραφή αυτή εκλαμβάνεται όμως συχνά αφενός μεν ως αποτέλεσμα αποκλειστικά σχεδόν των εξελίξεων της τελευταίας δεκαετίας. Δεν έχει έτσι ακόμη κατανοηθεί ότι λόγω της σημαντικής αδρανείας των δημογραφικών δομών η αναστροφή των όποιων αρνητικών τάσεων απαιτεί μέτρα πολιτικής που

i) αν ληφθούν σήμερα θα αποδώσουν μεσο-μακροπρόθεσμα και

ii) όσο καθυστερεί η λήψη τους τόσο πιο δύσκολη-αν όχι αδύνατη-είναι αναστροφή τους. Για την λήψη όμως των οποιοδήποτε μέτρων απαιτείται η κατανόηση τόσο των παραμέτρων εκείνων που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην διαμόρφωση των βασικών τάσεων σε εθνικό επίπεδο όσο και αυτών που προκάλεσαν τις υφιστάμενες έντονες χωρικές διαφοροποιήσεις, και, προφανώς και η συνειδητοποίηση του σημαντικού ρόλου της παραμέτρου «πληθυσμός» στην κοινωνική, οικονομική και εδαφική συνοχή της χώρας μας.

3. Ο πληθυσμός στον ορίζοντα του 2050

Πώς όμως θα εξελιχθεί ο πληθυσμός μας τις αμέσως επόμενες δεκαετίες; Στο ερώτημα αυτό μια πρώτη απάντηση μπορεί να δοθεί βάσει των προσφάτων (11/2022) προβολών των ΗΕ. Τα τρία βασικά σενάρια των προβολών αυτών διαφοροποιούνται ως προς την μελλοντική πορεία της γονιμότητας μόνον καθώς οι υποθέσεις για τη θνησιμότητα και την μετανάστευση είναι κοινές: αύξηση του προσδόκιμου ζωής στη γέννηση μέχρι το 2050 κατά 5,5 περίπου χρόνια, αυτού στα 65 κατά σχεδόν 4 χρόνια και ένα πολύ μικρό θετικό ανά έτος μεταναστευτικό ισοζύγιο +5 χιλ., ήτοι μόνον 140 χιλ. αθροιστικά μέχρι το 2050. Έχοντας αυτά σαν δεδομένο, ο «αναμενόμενος» πληθυσμός της Ελλάδας το 2050 θα είναι μειωμένος σε σχέση με το 2022 και στα τρία σενάρια. Όπως δε σε όλα το μεταναστευτικό ισοζύγιο είναι το ίδιο (+5 χιλ. ετησίως) και η εξέλιξη της θνησιμότητας κοινή, η διαφοροποιημένη μείωση του πληθυσμού οφείλεται αποκλειστικά στα φυσικά ισοζύγια. Τα φυσικά αυτά ισοζύγια θα συνεχίσουν μεν να αρνητικά, διαφέρουν όμως σημαντικά ανά σενάριο ενώ το «έλλειμμα» αυξάνεται συνεχώς. Η συνεχιζόμενη δε και μη δυνάμενη να ανακοπεί αύξηση των 65 + οδηγεί σε έναν υψηλό αριθμό θανάτων, που δεν είναι δυνατόν να αντισταθμισθεί από τις γεννήσεις ακόμη και στο ευνοϊκότερο σενάριο της γονιμότητας. Από τις προβολές αυτές προκύπτει ότι:

i) Τα φυσικά ισοζύγια θα συνεχίσουν μέχρι το 2050 να είναι αρνητικά -αν και σαφώς διαφοροποιημένα ανά σενάριο- συμβάλλοντας καθοριστικά στη μείωση του πληθυσμού

Πίνακας 2. Ελλάδα, προβολές των Η.Ε, γεννήσεις, θάνατοι και Φυσικά ισοζύγια /σενάριο

	«Χαμηλό» σενάριο			«Ενδιάμεσο» σενάριο			«Υψηλό» σενάριο		
	Γεννήσεις	Θάνατοι	Διαφορά	Γεννήσεις	Θάνατοι	Διαφορά	Γεννήσεις	Θάνατοι	Διαφορά
2022-29	470	971	-501	602	972	-369	735	972	-237
2030-39	504	1226	-722	758	1226	-468	1013	1227	-214
2040-49	475	1268	-793	730	1665	-539	990	1269	-280
2022-49	1449	3465	-2017	2091	4344	-2243	2738	3469	-731

Πηγή: UN, Dept of Economic and social Affairs, World Population prospects, 2022

ii) Ο πληθυσμός μας που εκτιμάται σήμερα σε 10,5 εκατ. θα συνεχίσει να μειώνεται μέχρι το 2050 με διαφοροποιημένους ρυθμούς ανά σενάριο (9,2 εκατ. στο «ενδιάμεσο» πιθανότερο σενάριο, 8,5 εκατ. στο «χαμηλό» και 9,8 εκατ. στο «υψηλό»).

iii) Η εξέλιξη του πλήθους των τριών μεγάλων ηλικιακών ομάδων διαφέρει σημαντικά (Γράφημα)

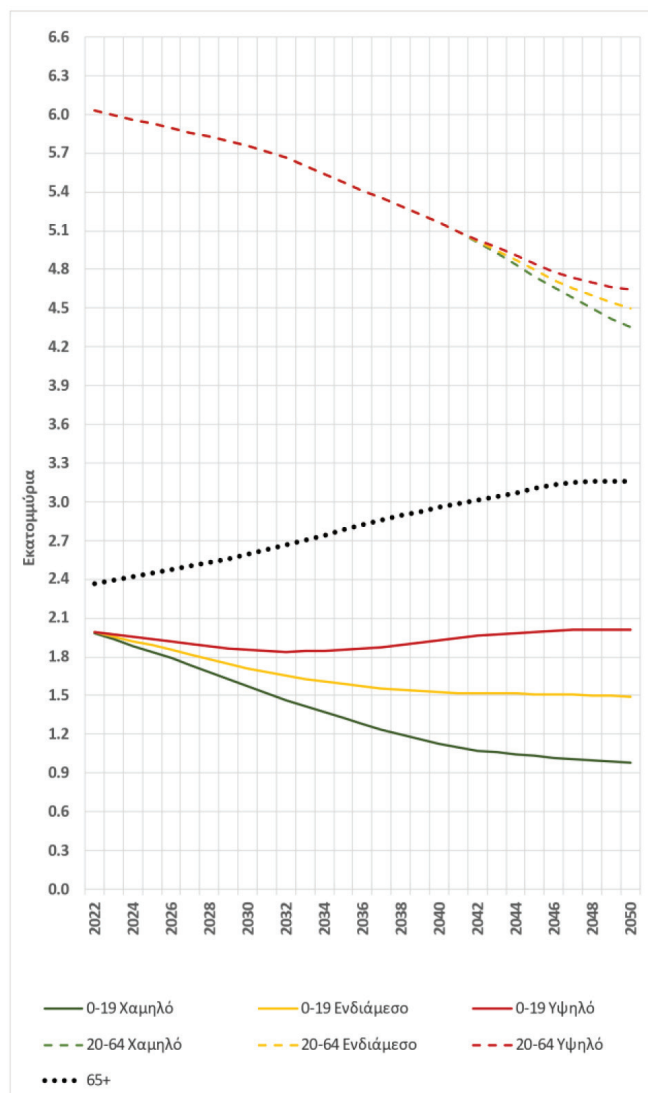
- Η μόνη ηλικιακή ομάδα που θα αυξηθεί είναι αυτή των 65 ετών και άνω. Το πλήθος της δεν αλλάζει στα τρία σενάρια (θα εγγιζει τα 3,16 εκατ. το 2050 έναντι 2,37 το 2022, μια αύξηση σχεδόν κατά 800 χιλ.) αν και το ειδικό της βάρος -το ποσοστό της δηλαδή στον συνολικό πληθυσμό- διαφέρει στα 3 σενάρια. Η κατά 800 χιλ. δε αύξηση του πληθυσμού των 65+ θα οφείλεται κατά 40% στην αύξηση των 85 και άνω. Η γήρανση επομένως είναι μη αναστρέψιμη.

- Ο πληθυσμός των νέων (0-19 ετών) αναμένεται να μειωθεί από ελάχιστα έως 1 εκατ.

- Ο πληθυσμός των 20-64 ετών θα μειωθεί από 1,36 - 1,65 εκατ. (ελάχιστο/μέγιστο), κατά 1,5 εκατ. δε στο ενδιάμεσο σενάριο επηρεάζοντας προφανώς το εργατικό δυναμικό και το πλήθος των απασχολουμένων.

Γράφημα - Ελλάδα, εξέλιξη του πληθυσμού των 0-19, 20-64 ετών και 65+ 2022-2050 βάσει των προβολών των Η.Ε (χαμηλό, μεσαίο, υψηλό σενάριο)

Πηγή: UN, Dept of Economic and social Affairs, World Population prospects, 2022

Αν η μείωση της τελευταίας ομάδας (του πληθυσμού δηλαδή εργάσιμης ηλικίας) δεν μπορεί να αποφευχθεί, αυτή των απασχολουμένων, αντιθέτως, είναι δυνατή υπό δυο προϋποθέσεις:

i) αν αυξηθεί το ποσοστό συμμετοχής των αποχολοιμένων στις ηλικίες 20-64 ετών, % που σήμερα είναι από τα χαμηλότερα στην ΕΕ (66%) καθώς έχουμε αφενός μεν από τα χαμηλότερα ποσοστά συμμετοχής των ηλικιακών αυτών ομάδων στο εργατικό δυναμικό αφετέρου δε από τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας. Το σημερινό αυτό μειονέκτημα μπορεί στο μέλλον να μετατραπεί σε πλεονέκτημα αν προοδευτικά και σε βάθος χρόνου με ορίζοντα το 2050 τα ποσοστά συμμετοχής των 20-64 ετών στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό ως και αυτά της ανεργίας φθάσουν τα αντίστοιχα με τα υπάρχοντα σήμερα σε μια σειρά χωρών της βορείου Ευρώπης όπου οι απασχολούμενοι αποτελούν το 82% των 20-64 ετών. Στην περίπτωση αυτή οι απασχολούμενοι στη χώρα μας το 2050 θα μειωθούν «μόνον» κατά 300 χιλ. (από 4,0 το 2022 σε 3,7 το 2050). Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι αν επιτευχθεί η προοδευτική μετάβαση από το 66 στο 82%, ενώ ο πληθυσμός εργάσιμης ηλικίας 20-64 ετών αναμένεται με βάση το ενδιάμεσο σενάριο μειωθεί σχεδόν κατά 25% (από 6 στα 4,5 εκατ, δηλαδή κατά 1,5), οι απασχολούμενοι θα μειωθούν μόνον κατά 300 χιλ. (από 4 στα 3,7 , ήτοι μόλις κατά 8%). Η μικρή αυτή μείωση σε πλήρη αντιστοιχία με την μείωση του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας, μέσω ενός και μόνον πεδίου μιας και μόνον διάστασης του οικονομικού μοντέλου, αναδεικνύει επομένως τον καίριο ρόλο της οικονομικής συνιστώσας.

ii) αν το θετικό καθαρό μεταναστευτικό ισοζύγιο της περιόδου 2022-2049 από +140 χιλ. που προβλέπουν τα Η.Ε σε όλα τα σενάρια υπερτριπλασιασθεί (480 χιλ. συνολικά για το 2022-2049). Η μεταβολή αυτή θα προσθέσει περίπου 350 χιλ. άτομα στον πληθυσμό εργάσιμης ηλικίας οδηγώντας σε όλα τα σενάρια σε μια μικρότερη μείωση του πλήθους της ηλικιακής ομάδας 20-64 ετών και, κατ' επέκταση, θα προσθέσει άλλα 300 χιλ. άτομα στους απασχολούμενους, με αποτέλεσμα στο ενδιάμεσο σενάριο, ο πληθυσμός τους το 2050 να είναι ο ίδιος με αυτόν του 2022. (4)

Φυσικά, όπως η αύξηση του πληθυσμού των ηλικιωμένων είναι μη αναστρέψιμη μέχρι το 2050, η οποιαδήποτε αύξηση του μεταναστευτικού ισοζυγίου (όπως πχ. ο τριπλασιασμός του) δε θα έχουν επίπτωση στο αναμενόμενο πλήθος των 65 ετών και άνω. Έτσι, ακόμη και αν το πλήθος των εργαζομένων δεν μειωθεί, οι λόγοι θα μεταβληθούν από 1,7 απασχολούμενους σήμερα σε κάθε σε άτομο 65 των και άνω σε 1,15 - 1,25 το 2050 ενώ αν οι προαναφερθείσες προϋποθέσεις (i) και (ii) δεν ισχύσουν θα αντιστοιχούν πιθανότατα 0,95 απασχολούμενοι ανά άτομο 65 ετών και άνω. Η αναμενόμενη αύξηση του πλήθους των 65 και άνω (και προφανώς και του ειδικού τους βάρους, καθώς είναι η μόνη ηλικιακή ομάδα που αυξάνεται όταν οι άλλες μειώνονται) οδηγεί την πλειοψηφία των οικονομολόγων να επικεντρώνονται στις αρνητικές συνέπειες που απορρέουν από αυτή και ειδικότερα στην ταχεία ανάπτυξη των δαπανών που αφορούν κυρίως τις συντάξεις και την περίθαλψη των ηλικιωμένων.

Τα επιχειρήματα αυτά είναι ισχυρά και τα μοντέλα προσομοίωσης που χρησιμοποιούν τα επιβεβαιώνουν. Σε τελευταία ανάλυση, θεωρείται ότι, με βάση τις διαγραφόμενες τάσεις, τα εισοδήματα των ενεργών τίθενται σε κίνδυνο, ο επιμερισμός των μεταφερόμενων ποσών ανάμεσα στις διάφορες κατηγορίες των μη ενεργών καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολος, ενώ στον ορίζοντα διαγράφονται ακόμη και εντάσεις ανάμεσα στις γενεές δυνάμενες να οδηγήσουν στον «πόλεμο των ηλικιών», με αποτέλεσμα οι σύγχρονες κοινωνίες μας να εισέλθουν σε περίοδο κοινωνικό-οικονομικής κρίσης.

Σε ένα πρώτο επίπεδο ανάλυσης βρισκόμαστε, αν υιοθετήσουμε τις θέσεις τους, μπροστά σε μια σχετικά απλή σχέσης αίτιου- αιτιατού, όπου οι δαπάνες για τους ηλικιωμένους αποτελούν την εξαρτημένη μεταβλητή, η δε δημογραφική γήρανση τον καθοριστικό παράγοντα εκτόξευσής τους στα ύψη. Οι σχέσεις είναι όμως πλέον περίπλοκες απ' ό,τι συνήθως παρουσιάζονται. Υπενθυμίζουμε ότι στην ισορροπία των συστημάτων υπεισέρχονται τρεις συνιστώσες: η δημογραφική, η οικονομική και η κοινωνικοπολιτική (θεσμική). Η ανάδειξη όμως της πρώτης εξ' αυτών ως της μόνης επικαθοριστικής (όπως συνήθως γίνεται), είναι προβληματική. Οφείλουμε δε στο σημείο αυτό να σημειώσουμε ότι, όσον αφορά την οικονομική διάσταση, η αύξηση του πλήθους των ηλικιωμένων θα συνοδευθεί αναπόφευκτα και από την αύξηση της ζήτησης σε νέα προϊόντα και υπηρεσίες. Η αυξημένη αυτή ζήτηση καθώς και η ανάπτυξη των αποκαλούμενων «ευγενών» δραστηριοτήτων (όπως η εκπαίδευση, η φροντίδα- θεραπεία, η βοήθεια προς τους λιγότερο ευνοημένους ...) που θεωρούνται σήμερα σε μεγάλο βαθμό ως μη «παραγωγικές (και ως εκ τούτου - υποκειμένες στις συνέπειες της λιτότητας) δύναται όμως να δυναμιτίσουν την οικονομία του μέλλοντος. Οι προκλήσεις που συνδέονται με τη γήρανση μπορούν να μετατραπούν σε ευκαιρίες, για τη δημιουργία νέων τομέων έτσι ώστε να διαμορφωθεί μια «αργυρή οικονομία» η οποία θα περιλαμβάνει ευρύ φάσμα οικονομικών δραστηριοτήτων: από προϊόντα και υπηρεσίες έως μέτρα προώθησης της κινητικότητας και της υποβοηθούμενης από το περιβάλλον αυτόνομης διαβίωσης.

Φυσικά, η προαναφερθείσα παρέμβαση για την μεταβολή της αναλογίας απασχολούμενοι /πληθυσμό εργάσιμης ηλικίας δεν είναι η μόνη: η παραγωγικότητα της εργασίας, η προστιθέμενη αξία των προϊόντων & υπηρεσιών, ο επιμερισμός των απασχολούμενων σε πλήρους/μερικής απασχόλησης, οι αμοιβές τους, η σχέση δηλωμένης/αδήλωτης εργασίας, η κατανομή και η «σύλληψη» του παραγόμενου πλούτου είναι μερικές μόνον από τις βασικές παραμέτρους που προσδιορίζουν την συνεισφορά της ηλικιακής ομάδας 20-64 ετών, και όχι αποκλειστικά το πλήθος της. Η παρέμβαση στις παραμέτρους αυτές επιβάλλεται, οι δε αναμενόμενες δημογραφικές εξελίξεις απλώς καθιστούν τις αλλαγές σε μια σειρά πεδίων επιτακτικότερες, υποδεικνύοντας εμμέσως τις κατευθύνσεις μιας νέας οικονο-

μικής πολιτικής και ενός νέου παραγωγικού -αναπτυξιακού μοντέλου. Εν τέλει, το ερώτημα που βάσιμα δύναται να τεθεί και στη χώρα μας είναι εάν οι προαναφερθείσες αναδιαρθρώσεις και ανακατατάξεις δύναται να πραγματοποιηθούν χωρίς -εκτός των άλλων- και αλλαγές στους τρόπους παραγωγής και διανομής του συλλογικού πλούτου, αλλαγές που απαιτούνται εξαιτίας -εκτός των άλλων- και των δημογραφικών μας εξελίξεων.

Με βάση τα προαναφερθέντα και έχοντας ως δεδομένο ότι οι προβολές είναι ασκήσεις γενίκευσης που επιτρέπουν -παρόλα τα σχετικά μικρά περιθώρια αβεβαιότητας- όταν αναφερόμαστε στον βραχύ και μέσο χρόνο να οριοθετήσουμε τα πεδία του πιθανού και να λάβουμε μέτρα, εκτιμούμε ότι οι έχοντες την ευθύνη σχεδιασμού και λήψης αποφάσεων σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο δεν είναι δυνατόν να παραμένουν θεατές. Οφείλουν αφενός μεν να θεωρήσουν ως δεδομένες κάποιες μη αναστρέψιμες τις αμέσως επόμενες δεκαετίες δημογραφικές τάσεις, να εκτιμήσουν τις επιπτώσεις τους και να τις λάβουν υπόψη τους αφετέρου δε να λάβουν από τώρα τα προσήκοντα μέτρα για την μεσο-μακροπρόθεμη αναστροφή των τάσεων αυτών. Επομένως, προσαρμογή στις αναμενόμενες αλλαγές (pre-activity) και δράσεις (pro-activity) θα πρέπει να αντικαταστήσουν την όποια παθητικότητα και στάσεις αναμονής.

Βιβλιογραφία

ΕΛΣΤΑΤ (2023), Πληθυσμός και κοινωνικές συνθήκες, (<https://www.statistics.gr/el/statistics/pop>).

Κοτζαμάνης Β. (2017), «Ο πληθυσμός της Ελλάδας στον ορίζοντα του 2050», Βόλος: ΕΔΚΑ, (http://www.demography-lab.prd.uth.gr/1_REPORT%20PROJECTIONS_2015-50_GR_BK_2017.pdf).

- - -, (2018), «Η γονιμότητα, βασική μεταβλητή της εξέλιξης του πληθυσμού μας», Δημογραφικά Νέα, 33.

- - -, (2020α), «Η δημογραφική γήρανση, πρόκληση ή απειλή;», Δημογραφικά Νέα, 38. (http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DEMON-NEWS_38_2020_GR.pdf).

- - -, (2020β), «Τα κέρδη ζωής στην Ελλάδα μετά το 1950 και η επιβράδυνσή τους τις τελευταίες δεκαετίες υπό το φως της πρόσφατης πανδημίας», Δημογραφικά Νέα, 39. (http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DEMONEWS_39_2020_GR.pdf)

- - -, (2021), «Δημογραφικές εξελίξεις και προκλήσεις», Έρευνες και Μελέτες, ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, Αθήνα: ΙΜΕ. (DOI: 10.13140/RG.2.2.28287.12961)

- - -, (2023), Ελλάδα, δημογραφικές προκλήσεις σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, Ελλάδα, δημογραφικές προκλήσεις σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο | Heinrich-Böll-Stiftung Θεσσαλονίκη (boell.org)

UN (2022), Department of Economic and Social Affairs, Population Division World Population Prospects 2022

ΕΝΑ

**Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών**

ΕΝΑ Ινστιτούτο
Εναλλακτικών Πολιτικών
Ζαλοκώστα 8, 106 71 Αθήνα,
+30 210 364 7912

info@enainstitute.org
www.enainstitute.org

** Η παρούσα δημοσίευση εκφράζει τις απόψεις
του συγγραφέα και δεν εκφράζει απαραίτητα ή
και στο σύνολό της το ΕΝΑ*

